

УДК 347.174:314.125

Сало Я. В.

*аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці
Одеського національного економічного університету*

Salo I. V.

*Ph.D. Student of Human Resources Management and
Labour Economics Department
Odessa National Economic University*

СЕРЕДНІЙ КЛАС ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

MIDDLE CLASS AS A TOOL OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

Анотація. У статті розглянуто характер зв'язків між середнім класом та розвитком країни. Синтезовано досвід досліджень середнього класу. Висвітлено зміст основних функцій середнього класу. Означено вплив середнього класу на соціальні та політичні процеси в країні. Визначено економічні інтереси середнього класу, які здійснюють вплив на державну політику, та зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: середній клас, розвиток суспільства, стабілізатор суспільства, соціально-економічний розвиток, функції середнього класу.

Постановка проблеми. В умовах світової фінансової кризи людство усвідомлює необхідність пошуку нового громадського економічного порядку, який зміг би забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток. Серед-

ній клас виступає в ролі гаранта соціальної стабільності шляхом зняття соціальної напруги, яка проявляється в суспільстві, у зменшенні протистояння інтересів «верхівки» та «соціального дна».

Середній клас повинен стати символом благополуччя та еволюційного розвитку держави і суспільства. Крім того, середній клас повинен бути більшістю населення, об'єднаною єдиною метою розвитку. Світовий досвід показує, що економіка будь-якої країни переважно залежить від діяльності населення, яке належить до так званого середнього класу.

У межах вітчизняної дискусії аналіз впливу середнього класу на соціально-економічний розвиток країни шляхом реалізації функцій, притаманних йому, недостатньо розглянутий, що і зумовило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні історичні епохи вчені асоціювали суспільну стабільність та соціально-економічний розвиток із наявністю чисельного середнього класу в країні. «Концепція середнього класу» має історичне коріння, цю проблему розглядали в своїх роботах ще Аристотель, А. Сен-Сімон, К. Маркс, М. Вебер, А. Сміт та ін.

Серед українських дослідників, які зробили значний внесок у розвиток теоретичних основ формування середнього класу, слід відзначити таких науковців, як Лібанова Е., Куценко О., Макєєв С., Паніотто В., Хмелько В., Шаповал М., Коломийчук В., Бережи В., Куценко О., Головаха Е. та ін.

Мета статті полягає у визначенні впливу середнього класу на соціальні та економічні процеси в країні, аналізі досвіду досліджень функцій середнього класу та визначенні їх впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Вклад основного матеріалу дослідження. У будь-якому суспільстві між бідними та багатими існує ще один прошарок, який називають середнім класом. Термін «середній клас» виник дуже давно. Цим поняттям називають сукупність суспільних груп, що займають проміжну ланку між крайніми суспільними класами [7].

Для стабільного розвитку суспільства необхідна соціально-економічна опора у вигляді середнього класу, тобто класу економічно незалежних громадян, які прагнуть до підвищення свого творчого потенціалу, здатного функціонувати в режимі самоорганізації і саморозвитку.

У країнах із ринковою економікою, наприклад у США, Японії, Західній Європі, чисельність середнього класу становить до 70% населення. Дані підрахунки робляться за такими критеріями: наявність добре оплачуваної роботи, можливість навчання дітей у вищих навчальних закладах, наявність власного рухомого та нерухомого майна. У цих країнах середній клас поділяється на три рівні: верхній, середній, нижній. Градація залежить від матеріального благополуччя, рівня освіченості та ін. Окрім цих об'єктивних критеріїв, велику роль відіграє суб'єктивне віднесення індивіда до середнього класу, соціальне віднесення себе до тих, хто веде гідний спосіб життя, навіть при дуже скромних доходах, тобто його соціальна самоідентифікація.

Головну роль у забезпеченні стабільного і демократичного суспільного розвитку грає саме середній клас. Український дослідник А. Дуда зазначає, що з економічного боку сильний середній клас – «це стабільна та прогнозована база оподаткування, стабільний споживач із високою купівельною спроможністю», із соціального – «це розвантаження держави в частині виконання соціальних функцій, адже він зазвичай здатний самостійно оплачувати надані йому медичні, освітні та інші послуги, не потребує соціальних субсидій, пільг тощо» [1, с. 30].

Досвід розвинених країн Західної Європи, США, країн Азії дає змогу дійти висновку, що, з одного боку,

розвиток середнього класу можливий лише завдяки виконанню низки умов успішного соціально-економічного розвитку країни, а з іншого – саме розвиток середнього класу призводить до підвищення успішності соціально-економічного розвитку [4].

Питання про роль середнього класу є питанням формування найчисленнішої, активної та забезпеченої верстви суспільства, яка створює основу для формування та підтримки стабільності суспільства. Останнім часом західні джерела все більше пишуть про те, що саме середній клас зацікавлений не просто в розвитку, а в стабільному розвитку. Саме середній клас у країнах із розвинутою ринковою економікою та демократичним політичним ладом становить найбільшу за чисельністю соціальну групу та виконує низку важливих притаманних йому функцій. Вплив середнього класу на соціально-економічний розвиток здійснюється через його функції (Рис. 1).

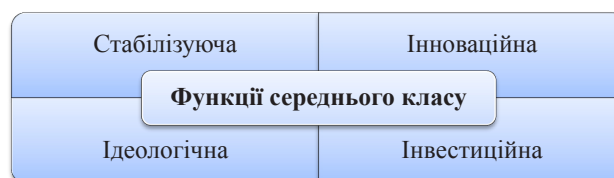

Рис. 1. Функції середнього класу

Основна функція середнього класу – стабілізуюча. Майже всі дослідники вказують на особливу роль середнього класу саме в підтримці стабільності у суспільстві. Стабілізуюча роль середнього класу є інтегральною характеристикою виконання інших функцій, через які здійснюється вплив на соціально-економічний розвиток суспільства.

Середній клас є одним з основних джерел формування громадянського суспільства, оскільки його представники, маючи, як правило, вищу освіту, володіють певним матеріальним та інтелектуальним капіталом.

У таких умовах середній клас, безумовно, глибоко зацікавлений:

- В існуванні ладу, який його породив. Зміна соціально-політичної системи для нього виглядає як загроза його існуванню як приватного власника.
- У політичній стабільності. Середній клас у своїй переважній масі виступає гарантом політичної стабільності.

У розвинутих країнах середній клас бере на себе відповідальність за стабільний розвиток суспільства, що зміцнює основні принципи демократії. Представники середнього класу вважають демократію ефективним компромісом між економічно панівними верствами суспільства та рештою населення [3].

Слабкість середнього класу призводить до виникнення перешкод для демократичного розвитку. Виробка суспільного консенсусу, прийняттого для багатих, впливових верств і для бідних мас, стає майже неможливою. З цієї об'єктивної неможливості народжується або тенденція до виникнення диктатури, яка прагне передусім реалізувати інтереси вищих верств, або тенденція революційної диктатури, що прагне до одностороннього і в той же час уявного задоволення інтересів найбідніших верств [6].

Представникам середнього класу властиве прагнення до саморозвитку (освоєння нових знань, умінь та навичок), яке породжує бажання до створення чогось нового, а саме інновацій, що сприяють раціональному використанню ресурсів, модернізації галузей економіки. Інноваційна функція середнього класу сприяє формуванню та

розвитку інноваційного потенціалу країни [9]. Сутність цієї функції полягає в тому, що середній клас виступає як провідник інноваційних форм соціально-економічної діяльності, як розповсюджувач нових соціально-економічних та соціокультурних практик в інші соціальні верстви. Інакше кажучи, середній клас виступає рушійною силою модернізації. Наявність чисельного середнього класу в суспільстві створює передумови для безперервного інноваційного розвитку через безперервне накопичення знань, розвиток кваліфікації, професійного забезпечення економіки та підвищення якості людського капіталу [2].

Досить вагомою функцією середнього класу є ідеологічна. Найбільш активна, інтелектуально розвинена частина суспільства є носієм духовних та соціальних цінностей, напрямів та стратегій розвитку суспільства. Здійснення ідеологічної функції середнього класу відбувається через об'єднання представників середнього класу, усвідомлення ними перспектив розвитку суспільства, поширення норм поведінки в соціальний простір. Ідеологічна функція середнього класу потенційно властива найбільш освіченій, інтелектуально розвиненій частині суспільства. Представники середнього класу є основними носіями громадських інтересів, національної культури та властивих відповідним суспільствам цінностей. Середній клас виступає як культурний інтегратор суспільства шляхом трансляції зразків власної культури до вищих та нижчих прошарків суспільства. Середній клас у масовому масштабі є споживачем не тільки товарів та послуг, але й продуктів культури. Представники середнього класу є основними виробниками та споживачами масової культури.

Інвестиційна функція є однією з основних, притаманних середньому класу. Як відомо, представники середнього класу є головними платниками податків та виступають у ролі внутрішніх економічних інвесторів завдяки своїй економічній активності та досить високому рівню доходів. Середній клас є сумлінним платником податків, адже його представники прагнуть до сталого соціально-економічного розвитку. Формування державного та місцевих бюджетів, а також фінансування освіти та науки, охорони здоров'я та культури здійснюють саме представники середнього класу шляхом сплати податків [8].

Економічна та інвестиційна активність середнього класу залежить від його становища. Будучи основним споживачем виробленої продукції, середній клас забезпечує функціонування всього господарського обороту.

Економічна активність середнього класу корелює, безумовно, з рівнем доходів, рівнем податкового тягаря, стабільністю на ринках. І форми, і характер економічної активності визначаються економічною поведінкою фірм та держави, чий економічні інтереси можуть не збігатися, а часто вступати в протиріччя з економічними інтересами середнього класу.

Однією з основних рис середнього класу в сучасному суспільстві є власність сім'ї, або окремих господарюючих суб'єктів, на засоби виробництва, це дає змогу отримувати стабільний дохід. Переважна частина середнього класу – це представники малого та середнього бізнесу. Представник середнього класу – це не просто приватний власник, він є підприємцем, який орієнтований на економічну поведінку. Для нього характерне прагнення до самостійності і незалеж-

ності, до розширення свого бізнесу за допомогою нових інвестицій, підвищення якості вироблених ним товарів і послуг.

Аналіз економічних інтересів середнього класу з позицій системності на базі праць вітчизняних і зарубіжних учених показує, що система економічних інтересів середнього класу включає такі елементи (рис. 2).

Кожен із базових інтересів інтегрує в собі низку складових частин його інтересів більш конкретної спрямованості. Наприклад, інтерес у відтворенні соціального статусу реалізується через інтереси: постійного підвищення рівня освіти, кваліфікації, розвитку матеріальних умов виробництва, отримання доходу, що дає змогу зберегти та підвищити досягнутий рівень і стиль життя.

Для того щоб не втратити своє місце в суспільстві, представники середнього класу постійно прагнуть бути в ритмі нововведень, що стосуються їх професії, тим самим сприяючи накопиченню свого інтелектуального капіталу, який вони реалізують в інноваційному процесі на своїх робочих місцях [5]. Націленість середнього класу на підвищення рівня своєї освіти, кваліфікації веде до задоволення загальних інтересів. Суспільство отримує висококваліфікованих фахівців, які сприяють удосконаленню матеріальних умов виробництва, підвищенню ефективності праці, зростанню ВВП і т. д.

Інтерес середнього класу в постійному розвитку матеріальних умов виробництва призводить до підвищення ефективності виробництва та продуктивності праці, обумовленої специфікою його діяльності, що полягає в постійному пошуку інновацій та впровадження їх у виробничий процес [5]. Реалізація даного інтересу дає змогу підтримувати та підвищувати соціальний статус середнього класу, формує основу для розвитку його інтелектуального капіталу, а також сприяє його самореалізації та самовдосконаленню.

Інтерес у формуванні та ефективному використанні всіх видів власності передбачає створення прибуткового бізнесу, виробництва, формування спеціальних інститутів, що забезпечують можливість ефективного використання всіх видів власності, захист прав інтелектуальної власності, придбання власного майна.

Інтерес у самореалізації та саморозвитку притаманний представникам середнього класу більшою мірою, ніж представникам нижчого та вищого класу, оскільки представники нижчого класу більшою мірою стурбовані пошуком засобів для існування, а представники вищого класу – пошуком шляхів максимізації прибутку. Найбільш ризикований інноваційний характер економічної активності пов'язаний зі створенням або освоєнням нових видів діяльності, що раніше не практикувались.

Інтереси середнього класу подібні до інтересів більшості населення, проте їх специфіка полягає в тому, що середній клас потребує стабільного розвитку економіки та соціуму, оскільки йому є що втрачати. Прагнення до

Рис. 2. Економічні інтереси середнього класу

сталого розвитку, поступального економічного зростання є провідним, першорядним економічним інтересом середнього класу, що сприяє здійсненню його функцій у суспільстві.

Висновки. Між системою економічних інтересів середнього класу та стабільністю соціально-економічної системи існує діалектичний зв'язок: інтереси середнього класу тісно взаємопов'язані між собою та концентруються в провідному інтересі у збереженні стійкого соціально-економічного розвитку суспільства. Своєю чергу, сталий соціально-економічний розвиток є головною умовою реалізації основних економічних інтересів середнього класу.

Досвід розвитку середнього класу в країнах Європи та США свідчить про те, що чисельний середній клас

є гарантом соціальної та політичної стабільності. При цьому середній клас виконує такі функції, без яких неможливо досягти стійкого розвитку суспільства і країни в цілому. Середній клас у ринковій економіці вважається фундаментом та соціальною базою, ядром громадянського суспільства і рушійною силою інноваційного розвитку сучасного суспільства.

Таким чином, розвиток економіки будь-якої держави потребує формування чисельного середнього класу, здатного креативно мислити та приймати активну участь у модернізації економіки. З іншого боку, середній клас повинен бути не тільки володарем певної частини власності, а й носієм базових цінностей громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Дуда А. Потреба самовираження: Український середній клас чекає на силу, якій міг би довіряти / А. Дуда // Український тиждень. – 2011. – № 20. – С. 30–31.
2. Задоренко О.В. Экономические функции среднего класса в трансформационной экономике / О.В. Задоренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2865/1/Zadorenko.pdf>.
3. Кіянка І. Ідея середнього класу як гаранта стабільного розвитку / І. Кіянка // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 37–43.
4. Кузнецова Е.С. Средний класс: западные концепции / Е.С. Кузнецова // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 2. – С. 19–28.
5. Лескина О.Н., Арапова А.С. Роль человеческого интеллектуального капитала в формировании национального богатства России / О.Н. Лескина, А.С. Арапова // Концепт. – 2013. – № 12(28) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-chelovecheskogo-intellektualnogo-kapitala-v-formirovani-natsionalnogo-bogatstva-rossii>.
6. Ляшенко В.И., Светличная Т.В. Средний класс и место предпринимателя в социально-экономической структуре современного демократического и переходного общества / В.И. Ляшенко, Т.В. Светличная // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 4(18). – С. 45–53.
7. Миценко І.М., Кролевець О.А. Формування середнього класу в контексті національних інтересів / І.М. Миценко, О.А. Кролевець // Економіка промисловості. – 2009. – № 4. – С. 211–215.
8. Міхель Д.О. Дискурс щодо формування середнього класу як гарантія «європеїзації» України / Д.О. Міхель // Наукові праці. – 2012. – С. 57–62.
9. Яцур А.В. Методика идентификации среднего класса как механизма обеспечения экономической безопасности / А.В. Яцур // УЭК. – 2012. – № 43(7) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/metodika-identifikatsii-srednego-klassa-kak-mehanizma-obespecheniya-ekonomicheskoy-bezopasnosti>.

Аннотация. В статье рассмотрен характер взаимосвязей между средним классом и развитием страны. Синтезирован опыт исследований среднего класса. Освещено содержание основных функций среднего класса. Отмечено влияние среднего класса на социальные и политические процессы в стране. Определены экономические интересы среднего класса, оказывающие влияние на государственную политику, и сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: средний класс, развитие общества, стабилизатор общества, социально-экономическое развитие, функции среднего класса.

Summary. There have been considered the nature of the relationship between the middle class and the development of the country in this article. Research experience of the middle class was synthesized in this paper. Content of the basic functions of the middle class was determined. The economic interests of the middle class were determined.

Key words: middle class, the development of society, the stabilizer of society, socio-economic development, functions of the middle class.